

Юрій Злидник,
молодший науковий співробітник
відділу розвитку територіальних громад і
транскордонного співробітництва
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»

Аналіз експортно-імпортних та фітосанітарних ризиків сільського господарства України в контексті Угоди про асоціацію

Інтеграційні прагнення України в європейське співтовариство, як сукупність соціально-економічних процесів потребують регламентованої документаційної підтримки, що знайшло своє відображення в тексті Угоди про асоціацію з ЄС (далі – Угода)¹. Однак, результат реалізації норм та пропозицій, які закладені в Угоді знаходяться прямо чи опосередковано під впливом низки внутрішніх і зовнішніх чинників. Проте, вплив даних чинників може бути як позитивним так і негативним. Відповідно, існують ризики, які потребують аналізу з метою коректної оцінки економічних реалій України (зокрема в контексті агропромислового комплексу) та забезпечення можливих механізмів запобігання або мінімізації негативних наслідків конкретних чинників.

Загалом, термін “ризик” походить від французького *risque* та італійського *risico*, що означають: 1) можливість настання подій з негативними наслідками в результаті певних рішень або дій; 2) вірогідність зазнати збитки або упустити вигоду; невпевненість в отриманні відповідного доходу або збитку [²].

Взаємозв'язок сільського господарства та соціально-економічного розвитку країни очевидний, адже розвиток сільського господарства значною мірою визначає рівень життя населення (передусім сільських територій), забезпечення його продуктами харчування, а окремі галузі промисловості – сировиною. Відтак, важливість сільського господарства підтверджується

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони / Урядовий портал // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631.

² Большой экономический словарь / Под ред. А. Б. Борисова. – М. : Книжный мир, 1999. – 895 с.

даними Державного комітету статистики України [³], згідно яких, станом на 2013 рік, частка сільського, лісового та рибного господарства у загальному обсязі валової доданої вартості усіх галузей економіки (за виробничим методом) складає 8,8 %. Експорт продукції сільського господарства (живі тварини, продукти тваринного, рослинного походження, жири та олії тваринного або рослинного походження) у 2013 році становив 21,2% загальних обсягів експорту товарів України. У сільському, лісовому та рибному господарстві у 2013 році працювало 17,5% зайнятого населення тощо.

Передусім, варто зупинитись на ризиках експортно-імпортного характеру в сфері агропромислового комплексу. Як зазначають експерти [⁴], загалом збільшення імпорту очікують на рівні 4–8 %. І з цим вже сьогодні пов'язано чимало спекуляцій (наприклад підвищення цін на товари). Однак, існує ризик зворотного результату, а саме: ціни на європейські товари будуть нижчими, аніж на вітчизняні, що відповідно створить суттєву конкуренцію українським виробникам на внутрішньому ринку. Дана перспектива для споживача є економічно вигідною, однак для багатьох агровиробників (особливо малих та середніх) це ризик стати неконкурентоспроможним.

Згідно розрахунків Інститут економіки та прогнозування НАН України річний обсяг імпорту свинини та м'яса птиці з країн ЄС в Україну після створення ЗВТ з ЄС відповідно збільшиться на 22,4 та 6,1%. Тож річний обсяг реалізації продукції внутрішнього виробника на внутрішньому ринку свинини скоротиться на 4,89 тис. т. Частка країн ЄС в імпорті свинини в Україну збільшиться з 35 до 39%. Виробникам м'яса птиці необхідно буде додатково збільшити експорт своєї продукції на 1,8% для того, щоб компенсувати зменшення обсягів реалізації на внутрішньому ринку внаслідок скасування торгових обмежень. Загальна вартість витрат на модернізацію виробництва продукції тваринництва та овочівництва за стандартами ЄС оцінюється приблизно у 900 млн євро протягом 10 років імплементації Угоди про

³ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁴ Тимошенко Т. Зона вільної торгівлі з ЄС: які вигоди і ризики? [Електронний ресурс] / Т. Тимошенко // Агробізнес сьогодні. – 2013. – № 22 (269). – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ekspertnadumka/1930-zona-vilnoii-torgivli-z-ies-i-aki-vygody-i-ryzyky.html>.

асоціацію [⁵, с. 4]. Така статистика, має біфоркаційну перспективу, адже з одного боку дійсно може відбутися модернізація виробництва як тваринництва так і рослинництва, а з другого боку є ментальний ризик (зокрема корупції, девіантних проявів, опортуністичної поведінки тощо) українського населення, який виступатиме суттєвим бар'єром на модернізаційному шляху.

У тарифному розкладі України ввізні мита на 88,5 % різних груп товарів (тарифних ліній) буде знижено до нуля протягом 7 років. Так, наприклад, для олійних культур, насіння, спеціалізованої техніки, сировини для добрив, кави, чаю, спецій тощо ставки буде знижено до нуля відразу після набуття чинності ЗВТ, а для мінеральних та хімічних добрив, овочів та фруктів, живих тварин, напоїв, сирих матеріалів тваринного та рослинного походження зниження ставок відбуватиметься протягом перших трьох років. І лише впродовж 5–7 років вони зменшаться на молочні продукти і яйця птиці, напої, м'ясну продукцію, олії та жири тваринного походження, корми для тварин. Не "світить" зниження мит до нульового рівня таким групам товарів, як молокопродукти, яйця, цукор тощо – тарифи знизяться лише на 20–60 %. А найбільші тарифні квоти передбачаються для м'якої пшениці – до 1000 т/рік, кукурудзи – 600 тис. т/рік і ячменю – 250-350 тис. т/рік [⁶].

Відповідно, існує ризик "часового лагу експорту", мова йде про неможливість нарощувати експорт за умови збільшення імпортованої продукції та існування ввізних мит на більшість груп товарів протягом семи років. Відповідно, агровиробники опиняться в ситуації коли потрібно нарощувати експорт, однак зробити це практично – важко, в зв'язку з існуванням ввізних мит.

Наступні ризики теж стосуються імпортно-експортної сфери. Варто погодитись що є групи товарів, які дуже чутливі до зниження митних тарифів, наприклад м'ясо і продукти його переробки (за умов, коли обсяги їхнього

⁵ Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т. О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Шинкарук Л. В.; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2014. – 102 с.

⁶ Тимошенко Т. Зона вільної торгівлі з ЄС: які вигоди і ризики? [Електронний ресурс] / Т. Тимошенко // Агробізнес сьогодні. – 2013. – № 22 (269). – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ekspertnadumka/1930-zona-vilnoii-torgivli-z-ies-i-aki-vygody-i-ryzyky.html>.

імпорту з країн ЄС суттєво зростатимуть в результаті лібералізації торговельних режимів) зважаючи на: 1) кризу в галузі (крім птахівництва); 2) невідповідності стандартам ЄС та нестачу коштів на гармонізацію даних стандартів [7]. Окрім того, ЄС використовує спеціальні захисні заходи (далі – СЗЗ), передбачені в Угоді по сільському господарству СОТ, для захисту своїх виробників від зростання обсягів імпорту і зниження цін. Відтак, 23,8% тарифних ліній сільськогосподарських товарів ЄС захищені СЗЗ. Україна, як новий член, не має права використовувати СЗЗ для захисту своїх виробників [8].

Також, значна частина ризиків при реалізації Угоди стосується санітарних та фітосанітарних заходів (далі – СФЗ). Наприклад, більше 80-ти % сирого молока в Україні виробляється в домогосподарствах, які неспроможні забезпечити відповідність своєї продукції високим вимогам законодавства ЄС у сфері СФЗ [9]. Відтак, фінансова підтримка адаптації селянських товарних господарств до сучасних санітарних, ветеринарних і фітосанітарних вимог при виробництві сільськогосподарської продукції оцінюється у 500 млн грн [10, с. 10]. Очевидним є те, що для забезпечення продукції сільського господарства національних виробників стандартам якості ЄС, необхідні значні фінансові витрати, які в тому числі й вони мають понести. А відтак, не усі національні виробники сільськогосподарської продукції спроможні на таку статтю фінансових витрат, що вочевидь призведе до ризику скорочення виробництва на внутрішньому ринку, особливо через відтік малих домогосподарств.

Невідповідність процесу виробництва національних виробників СФЗ ЄС, обумовлює ризики для експорту, зокрема продукції тваринництва. Адже, експорт тваринницької продукції України до ЄС можна буде збільшити за рахунок використання тарифних квот тільки за умови, якщо вітчизняні

⁷ Зона вільної торгівлі: переваги та ризики. Запорізьська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/news/18971/zona-vilnoji-torgivli-perevagi-ta-riziki.html>

⁸ Там само.

⁹ Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/Projects/2013/EU_Ukraine/Economic_red.pdf.

¹⁰ Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Шинкарук Л.В.; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2014. – 102 с.

експортери зможуть задовольнити вимоги ЄС щодо безпечності та стандартів якості продукції і відповідним чином сертифікувати продукцію. У найближчій перспективі заповнити встановлені квоти для тваринницької продукції буде проблематично, оскільки переважна більшість тварин утримується господарствами населення (станом на 1.07.2014 р. населенням утримувалось 71,6 % загальної чисельності ВРХ, у т.ч. корів – 77,7 %; свиней – 53,1 %, овець і кіз – 87,0 %), які не мають можливостей застосовувати сучасні технології виробництва продукції, що зумовлює низьку її якість та невідповідність європейським санітарним нормам та стандартам [11].

Процес впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва в Україні відбувається вкрай повільно, так, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, з 297 стандартів системи Кодексу Аліментаріус гармонізовано та знаходяться на стадії затвердження 30 стандартів. Крім того, до міжнародних та європейських норм гармонізовано: 1) у класі 65 «Сільське господарство» – 261 стандарт ISO (52 % від 499 стандартів, що складають загальну кількість діючих стандартів ISO в цьому класі); 2) у класі 67 «Технологія виробництва харчових продуктів» – 381 стандарт ISO (59 % від 645 стандартів, що складають загальну кількість діючих стандартів ISO в цьому класі); 3) у класі 65 «Сільське господарство» – 58 стандартів EN (64 % від 90 стандартів, що складають загальну кількість діючих стандартів EN в цьому класі); 4) у класі 67 «Технологія виробництва харчових продуктів» – 63 стандарти EN (40 % від 157 стандартів, що складають загальну кількість діючих стандартів EN в цьому класі) [12]. Дані тенденції є суттєвим ризиком на шляху інтеграції України в ЗВТ з ЄС через невідповідність інституційного середовища власне в сфері санітарних та фітосанітарних вимог, що відповідно призводить до зниження конкурентоспроможності, експортного потенціалу та недоотримання прибутків національними сільськогосподарськими виробниками.

¹¹ Русан М.В. Оцінка перспектив та можливостей для агропромислового комплексу України внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] / М.В. Русан. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1633/>.

¹² Там само.

Відтак, з метою мінімізації негативних наслідків експортно-імпортних та фітосанітарних ризиків, на всіх рівнях державного управління необхідно:

- активізувати просвітницьку діяльність серед сільського населення щодо перспектив рентабельності та раціональності корпоративного ведення сільськогосподарського господарства з метою зменшення витрат на виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції у відповідності до стандартів якості ЄС;

- посилити співпрацю профільним міністерствам, департаментам агропромислового розвитку міських державних адміністрацій тощо з європейськими організаціями у сфері забезпечення якості продукції (EOQ, ISO, EFQM і т. д.) задля імплементації інституційних норм та заходів в сфері дотримання санітарних та фітосанітарних вимог щодо виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції;

- прискорити створення підкомітету з управління СФЗ (відповідно до статті 74 Угоди) задля гармонізації інституційного середовища ЄС та України в сфері санітарних та фітосанітарних заходів, а також доступності європейського ринку для української продукції харчової промисловості та сільського господарства.